

IMMIGRACIÓ I MODELS D'INTEGRACIÓ LINGÜÍSTICA I CULTURAL A CATALUNYA

Sessió a càrrec de Gentil PUIG i MORENO (31 de maig de 1991)

La comunicació que presentem a aquesta sessió de seminari és una breu reflexió que pren com a base un grup d'estudis i d'investigacions realitzades a Catalunya, entre 1975 i 1990, sobre la integració i les actituds psico-socials de les segones generacions, fills d'immigrants, generalment originaris del sud de la península.

— A aquest primer grup s'hauran d'afegir, d'ara endavant, uns estudis més recents que es refereixen a una immigració extracomunitària relativament nova a Catalunya: la dels magribins, sobretot marroquins, dels centrafricans i dels immigrants del sud-est asiàtic.

— A partir d'aquests dos grups, encara que siguin diferents quant al camp d'investigació, s'han de posar en relleu uns punts comuns i un estudi comparatiu podrà, en el futur, aportar sobre el pla teòric noves llums que seran sens dubte molt pertinents. D'altra banda, a Catalunya existeix una tradició d'investigació sobre les condicions i els problemes de la integració de determinades comunitats migrants intrapeninsulars que no poden ser menystingudes. En conseqüència, podem afirmar que no partim totalment de zero, i que necessitem confrontar urgentment les nostres experiències amb les dels països nord-europeus que ens precedeixen en aquesta problemàtica.

— És evident que una qüestió com la integració possible, la dels andalusos, per exemple, i la integració difícil o impossible, com la dels magribins, es plantejarà sens dubte i es planteja ja, amb una força creixent, a Catalunya.

— A França per exemple, la integració dels immigrants polonesos, italians, espanyols, s'ha realitzat fa trenta anys amb més o menys èxit, i s'avança el fet que comparteixen els mateixos valors de la civilització *judeocristiana*. I s'oposa de vegades aquesta integració reeixida a una integració més difícil, la dels musulmans, perquè ells no comparteixen els mateixos valors.

Aquest raonament és altament significatiu del que passa actualment a França i potser més recentment a Itàlia, pel que fa al sostre, no únicament de tolerància demogràfica, com es diu massa sovint, sinó de tolerància simbòlica de les mentalitats i dels valors i que són el resultat dels xocs i dels conflictes socio-culturals en curs en les nostres societats.

1. EL CAMP DE LA INVESTIGACIÓ SOBRE LA IMMIGRACIÓ

A Catalunya, els primers treballs sobre la immigració interior, provinent del sud de l'estat espanyol, van ser tractats sobretot a partir de la sociolingüística: A. Badia i Margarit (1966); a partir de l'antropologia: C. Esteve Fabregat (1976); a partir de psicolingüística: Miguel Siguan (1970) i de la sociologia: Carlona Solé (1974). Després d'aquests peoners que van posar les primeres pedres, en una època en què el pes de la immigració començava a manifestar-se amb força, les anàlisis s'han prosseguit en les perspectives següents:

1.1. *Sociolingüística*

A partir dels anys 1970, nombrosos estudis han tractat els temes següents: integració lingüística, actituds i competències lingüístiques, contacte i conflicte lingüístics, usos socials,

normalització lingüística, *bilingüïtzació* dels joves immigrants, etc. Citem com a investigadors: A. Bastardas, H. Casamiglia, G. Puig, M. Reixach, E. Tuson, T. Turell, etc.

1.2. *Psicolingüística*

Els temes principals són els següents: bilingüïsmes i educació, immersió lingüística, bilingüïsmes i comunicació, bilingüïsmes i diglòssia, mesures del bilingüïsmes, interferències lingüístiques, matrimonis mixts i actituds lingüístiques, etc. Els investigadors són: J. Arnau, H. Boada, M. Strubell, I. Vila. M. A. Viladot, etc.

1.3. *Psicologia social*

Aquests treballs són menys nombrosos i més recents que en les dues disciplines anteriors. Els temes principals han estat: llengua i identitat, actituds psico-socials, actituds i canvi social, processos i estratègies identitàries, integració/assimilació, etc. Els investigadors són: M. Berthelot, E. Boix, D. Conversi, P. Notó, G. Puig, M. A. Viladot.

1.4. *Psicologia i antropologia culturals*

Alguns treballs s'inspiren d'aquestes dues disciplines que tracten les qüestions de la interculturalitat i de la inserció dels immigrants. Citem, per exemple, els treballs de les antropòlogues de la Universitat de Barcelona D. Juliano i D. Provansal. També disposem d'alguns estudis d'etnometodologia i unes anàlisis d'etnografia de la comunicació, sobre comunicació exolingüe, anàlisis interaccional, *code-switching*, anàlisi del discurs, que comencen a desenvolupar-se gràcies a investigadors com: C. Bierbach, L. Nussbaum, T. Tuson, K. Wollard, etc.

Tanmateix, constatem que a Catalunya l'àmbit de la recerca intercultural no és tractat, de moment, pels psicòlegs i la psicologia intercultural, tal com succeeix molt sovint en d'altres països. Ens podem sorprendre d'aquesta dedicació arreu, no deixa en tot cas de ser una realitat en molts indrets com els Estats Units d'Amèrica amb l'IACCP (International Association for Cross Cultural Psychology), i amb l'ARIC (Association pour la Recherche Interculturelle) als països francòfons.

2. ACTITUDS I IDENTITAT PSICO-SOCIAL DE LES SEGONES GENERACIONS

Tal com ho acaben de comprovar, el primer aspecte, el de les actituds, ha estat estudiat per nombrosos investigadors i el segon, el de la identitat, no ho ha estat tant. Nosaltres mateixos hem elaborat alguna comunicació sobre les relacions entre aquests dos conceptes aplicats a la situació de les segones generacions d'immigrants a Catalunya (G. Puig, Treballs de Sociolingüística Catalana, núm. 7, 1988).

2.1. *Actituds i identitat*

Hem de reconèixer d'entrada que la nostra perspectiva de recerca és molt més sociolingüística que psicolingüística. De fet, ens hem centrat sobre l'estudi dels canvis socials, durant el període de transformació democràtica de l'estat espanyol, i de l'accessió al

govern autònom, que va comportar, com és evident, unes transformacions lingüístiques i identitàries individuals i col·lectives, sobretot de 1975 a 1985.

Hem proposat dues reflexions: una primera sobre la noció d'actitud, que posava en relleu el seu caràcter dinàmic i integrador; i una segona sobre els processos de transformació identitària, que va rebre crítiques provinents sobretot d'especialistes en psicologia, concretament en el 3r Congrés Internacional de l'ARIC celebrat a Sherbrooke al Quebec, per l'agost del 1989. Aquestes crítiques eren, al nostre entendre, totalment comprensibles; posaven en evidència la qüestió de les estratègies individuals de la identitat a costa de les estratègies col·lectives sobre les quals, en canvi, jo mateix havia insistit molt més, a partir, com és evident, de la sociolingüística.

En el fons, la pregunta és la següent: ¿tenen els processos socials i col·lectius preferència sobre els processos individuals, o és al contrari? Segons que es contesti afirmativament o negativament, es justifica una tesi, una disciplina o una altra. I, al nostre entendre, no es tracta potser tant d'això, com de delimitar un fenomen psico-social complex que només pot ser resolt per una aproximació interdisciplinària: és a dir, psico-sociològica.

2.2. *Autoodi i lleialtat lingüística i cultural*

Aquests conceptes de sociolingüística han estat aprofundits a Catalunya sobretot en l'àmbit del comportament lingüístic. Aquestes dues actituds es poden comprovar en la realitat socio-cultural de cada dia. Les relacions entre les dues grans comunitats culturals: *catalanoparlants* i *castellanoparlants* d'origen, dinamitzen aquestes dues actituds; cada grup pot sentir-se *orgullós* (lleialtat) o tenir *vergonya* (autoodi) de la seva identitat d'origen i d'aquesta manera dignificar-la o bé reprimir-la. Tanmateix, aquests dos conceptes no signifiquen gran cosa si no els emmarquem en una visió més àmplia referida a la identitat i a la seva afirmació o negació. El rebuig de la identitat d'origen és una manifestació individual freqüent en els països on existeix una certa diglòssia. No és el cas per als catalans d'origen; no és impossible, però, que aquest fenomen es doni per part dels catalans d'adopció en relació a la seva cultura d'origen. Afegirem que l'autoodi és, sens dubte, el fonament psico-social sobre el qual es construeix la nova identitat i que es manifesta per uns processos d'aculturació o d'assimilació, o tots dos, que solen ser llargs (almenys una generació).

2.3. *Andalusos i marroquins*

La comparació pot semblar a molts no pertinent. Al nostre entendre, però, hi ha l'avantatge de posar en relleu el que és específic en cada un dels casos identitàris: la recerca dels trets pertinents de cada comunitat. Citem, de passada només, la interessant coincidència històrica que aquestes dues comunitats varen tenir com a poble, fins al final del segle XV a Andalusia, al temps d'al-Àndalus en que les dues cultures varen coexistir durant molts segles i, finalment van enfrontar-se.

Actualment no disposem, encara, d'un volum d'estudis prou consistent, sobre les actituds i la identitat de les segones generacions d'immigrants marroquins de Catalunya, comparable, per exemple, al dels joves d'origen andalusí. Tanmateix, T. Losada, de l'Associació Bayt-al-Thagafa de Barcelona, ha iniciat aquests treballs. C. Montserrat i X. Matheu, del CIREM, s'orienten també cap a aquesta perspectiva. T. Losada, en un dels seus recents estudis, afirma que «l'Islam ho és gairebé tot per a ells: la seva llengua, la seva cultura, la seva identitat en depenen». Podríem afegir que es tracta d'una actitud

de replegament davant les dificultats d'integració existents a Catalunya. De tota manera, és en aquesta direcció que les investigacions s'haurien d'orientar: recerca identitària, actituds psico-socials, integració, etc. Els conceptes i les pràctiques de la integració reveseixen, amb els membres de la comunitat marroquina de Catalunya, una dimensió ben particular molt diferent, és clar, de les comunitats intrapeninsulars: andalusos, gallecs, aragonesos. I l'aspecte religiós sempre present és molt sovint decisiu, com a element de cohesió identitària per a tots els membres de la comunitat marroquina.

Sobre aquest tema, és significatiu de constatar la ignorància generalitzada sobre la situació de l'Islam en el món, a Europa i, en particular, a Catalunya, ja sigui des del punt de vista històric (frontera de la Septimània o Gòtia i d'al-Àndalus el segle IX) com des del punt de vista de la situació actual. En general, ho ignorem gairebé tot de l'Islam, en particular les causes de l'integrisme religiós i la seva relació amb l'expansió islàmica en general, i això és una llacuna imperdonable que hem de rectificar. De la mateixa manera, l'evolució demogràfica global de l'any 2025, prevista pels demògrafs, entre el *nord* i el *sud*, hauria de preocupar més tots els qui tenen una responsabilitat política, social o cultural qualsevol, i a nosaltres en tot cas, ens preocupa perquè té conseqüències directes sobre els fenòmens migratoris que s'amplifiquen sobre l'arc nord-occidental de la Mediterrània: la Toscana, Provença, el Llenguadoc, Catalunya, València.

3. INTEGRACIÓ VS ASSIMILACIÓ

Quan utilitzem el concepte d'integració tenim generalment tendència a oposar dos models d'integració: el model anglosaxó, basat sobre el pluralisme cultural, en el qual les minories són més o menys respectades com a grups diferenciats, i el model francès, en el qual sols els individus són iguals en el si d'una república unitària i uniformitzadora on els grups ètnics no són, en principi, ni respectats ni animats a organitzar-se comunitàriament.

El model francès d'integració pretén oposar-se així a les conseqüències negatives del model anglosaxó del qual l'expressió última seria l'*apartheid*. França va unificar lingüísticament i culturalment el seu territori a partir de la segona meitat del segle XIX. Continua actualment donant preferència a l'homogeneïtat i a l'adhesió als principis laics i republicans abans que al respecte de les cultures diferents, siguin endògenes (amb base territorial) o exògenes (sense base territorial), i això, malgrat les veleïtats del dret a la diferència.

Al contrari, el model anglosaxó, il·lustrat de vegades pel *melting-pot* deixaria, en principi, els grups ètnics lliures de les seves actuacions i de les seves iniciatives, però estarien tard o d'hora forçats a integrar-se, fins i tot a assimilar-se a la societat receptora dominant angloamericana. Aquest és, per exemple, el cas dels italians de la Little Italy de Nova York, però no pas el cas dels mexicans dels Estats Units, ni el cas dels xinesos de China Town.

3.1. El model català d'integració

¿Existeix realment aquest model? Res no és formulat explícitament ni oficialment. Tanmateix, hem de precisar que Catalunya no és ni França, ni Anglaterra, és una nació relativament petita, i que, en aquesta àrea, l'experiència d'integració és molt més recent que en els altres països europeus, encara que històricament Catalunya hagi estat una terra de pas i un *gresol* de cultures mediterrànies. Però aquests deu últims anys ha arri-

bat una immigració nova per a Catalunya. Es tracta d'una immigració magribina i africana que troba feina en el sector agrícola, en la construcció i en la confecció, molt sovint clandestinament, i que planteja a la societat receptora uns problemes fins ara desconeguts.

Pel que fa al model d'integració català, s'ha de precisar que aquest procés d'integració ja es va esdevenir en unes condicions històriques particularment delicades atès que va coincidir amb la recuperació de la democràcia a Espanya i l'accés a l'autonomia. Podem suposar que la integració de la important comunitat andalusa (i d'altres comunitats de l'estat espanyol) ha esdevingut una realitat patent. Nombrosos estudis sociolingüístics i sòcio-culturals palesen d'una demanda clara d'integració i a vegades d'assimilació. Ara bé, no passa el mateix respecte a la integració de les noves immigracions d'Àfrica o de l'Àsia del sud-est, que topen amb dificultats més greus. En aquest terreny, no hi ha cap experiència històrica recent. I molt sovint, algunes autoritats locals i autonòmiques comencen a manifestar la seva inquietud, fins i tot la seva irritació i també una certa incomprensió davant les perspectives del pluralisme cultural i ètnic que Catalunya comença a experimentar.

4. CONCLUSIÓ

Sembla que l'experiència acumulada gràcies a la integració de la immigració interna de l'estat espanyol no sigui automàticament i fàcilment transferible per a la integració de les noves immigracions, d'origens, és cert, molt diferents. Abans existien, en els casos de la immigració interior, uns factors sòcio-culturals i simbòlics comuns: com la llengua castellana i la religió catòlica, que no existeixen amb els nous immigrants de llengües aràbiga i africanes, com el woloff, el mandinga o el diola, i de religions diferents, islàmica o animista.

Direm, en conclusió, que el model d'integració català, que va funcionar relativament bé en el cas dels immigrants interns, no està en mesura de funcionar de la mateixa manera en la nova situació. Hi ha, per tant, un motiu d'inquietud raonat. En aquest sentit, l'experiència dels països nòrdics hauria de ser, per a nosaltres, una ajuda i un exemple molt beneficiosos. Però alhora hem de fer front a aquesta nova situació investigant i cercant un model d'integració conforme i digne de la tradició del nostre país i solidari amb els pobles de les costes nord i sud de la conca mediterrània.